

УДК 159.923.2:-053.9

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-2.12>**О. Г. Коваленко**

доктор психологічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу андрагогіки
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
Національної академії правових наук

СПОСОБИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У ВІЦІ ПІЗНЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

Стаття присвячена аналізу особливостей самореалізації особистості у віці пізньої дорослості. Визначено форми та чинники такої самореалізації, обґрунтовано її способи. Самореалізацію особистості характеризують як усвідомлюваний і суб'єктивно значущий процес розкриття своїх здібностей і можливостей у діяльності та стосунках. Складниками самореалізації особистості є усвідомленість, задоволеність, цілеспрямованість і активність. Необхідність у самореалізації актуалізується у віці пізньої дорослості, що зумовлено різноманітними змінами, які відбуваються в житті старіючої людини. Самореалізація в цьому віці може відбуватися в зовнішній (самовираження в різних сферах життєдіяльності) і внутрішній (самовдосконалення) формах; у соціально схвалюваних (наприклад, написання віршів) і соціально несхвалюваних (наприклад, пошкодження предметів спільного користування) формах. Успішність самореалізації людини віку пізньої дорослості визначається об'єктивними (зокрема, матеріальне становище) і суб'єктивними (зокрема, самооцінка людини, її характер) чинниками. Показниками самореалізації людини віку пізньої дорослості є її психологічне благополуччя і відчуття задоволеності життям. Сферами (способами) самореалізації старіючої людини можуть бути професійна діяльність (людини задовольняє потребу в самоповазі, прийнятті і належності до певної соціальної групи), навчання і пізнання (це дає змогу компенсувати втрати сил, здоров'я, статусу, підтримки, з якими пов'язаний цей вік), наставництво (через передачу свого досвіду іншим поколінням), творча діяльність (її розвиток визначається зовнішніми і внутрішніми психологічними чинниками), соціальна активність (інтегрована характеристика цілеспрямованої діяльності людини, пов'язана з перетворенням суспільного середовища й формуванням соціальних якостей особистості), міжособистісне спілкування (процес формування емоційних взаємин старіючої особистості з окремими суб'єктами, котрі її оточують, що передбачає емоційне ставлення одне до одного, взаємне соціальне пізнання, певний спосіб поведінки один з одним).

Ключові слова: особистість віку пізньої дорослості, самореалізація, психологічне благополуччя, професійна діяльність, навчання, творча діяльність, соціальна активність, міжособистісне спілкування.

Постановка проблеми. Особливим етапом в індивідуальному розвитку людини є вік пізньої дорослості. Його початок для дорослої людини може бути досить складним через закінчення активної професійної діяльності і зміну соціального статусу, зміни у родині (віддалення дітей та дорослих онуків, втрати чоловіка / дружини), прискорення біологічного старіння, втрату друзів і приятелів тощо. Такі зміни в індивідуальному житті старіючої людини супроводжуються змінами в суспільстві, зумовленими перетворенням його на інформаційне (з індустріального), активізацією науково-технічного і соціального прогресу, виникненням проблем у держави з колишніми сусідами, що сильно відобразилося на людях, які в часи своєї молодості та зрілості позитивно сприймали цих сусідів. До таких змін досить складно пристосовуватися і, відповідно шукати способи реалізації себе особам віку пізньої дорослості. Адже родина і робота не завжди доступні для людини цього віку в цьому аспекті.

Метою статті було проаналізувати особливості самореалізації особистості у віці пізньої доросло-

сті, визначити її форми та чинники, обґрунтувати способи такої самореалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен самореалізації особистості ставав об'єктом уваги в психологічній, філософській, соціологічній, фізіологічній, педагогічній науках. Його аналізують як природну тенденцію, психологічну потребу, як неодмінну мету особистісної активності і як результат діяльності людини в об'єктивному чи суб'єктивному світі [1]. У сучасній психології самореалізацію особистості найчастіше характеризують як усвідомлюваний і суб'єктивно значущий процес розкриття своїх здібностей і можливостей в діяльності і стосунках. Як науку особистісної самореалізації людини протягом всього її життя трактують андрагогіку, яка займається проблемами освіти дорослих.

Початок науково-психологічного використання цього поняття пов'язують з іменем німецько-американського психолога і психіатра К. Гольдшейна, який, його застосовував щодо того, що є головною спонукальною силою розвитку особистості; тракту-

вав її як активацію деяких внутрішніх ресурсів організму, результатом дії яких є здатність організму до відновлення властивостей особистості після перенесеного поранення або травми [2; 3].

Самореалізацію як потребу людини у віці пізньої дорослості розглядає М.В. Єрмолаєва. Вона таку потребу пов'язує з накопиченим людиною протягом життя особистісно-професійним потенціалом, який нею усвідомлюється як система діючих внутрішніх ресурсів і як унікальний життєвий досвід, носієм якого вона є. У старості потреба в самореалізації може пригнічуватися переживанням власної безпомічності і соціальної незатребуваності. Тому важливо літній людині допомогти усвідомити цю потребу [4].

Аналіз поглядів вітчизняних і зарубіжних науковців у розумінні цього феномену дозволяє стверджувати, що важливою його когнітивною складовою є усвідомленість, афективною – задоволеність, поведінковою – цілеспрямованість і активність, зокрема спільна активність.

Виділяють дві основні форми самореалізації – зовнішню та внутрішню. Зовнішня самореалізація спрямована на самовираження індивіда в різних сферах життєдіяльності. Так, людина пізнього віку може реалізувати свої можливості у мистецтві, політичній та громадській діяльності, творчості, спорті, професії, навчанні. Внутрішня самореалізація пов'язана із фізичним, інтелектуальним, естетичним, моральним, духовним самовдосконаленням людини віку пізньої дорослості (С.І. Кудінов) [5].

Реалізація людиною своїх можливостей може здійснюватися у соціально схвалюваних і соціально-несхвалюваних формах. Наприклад, малювання, читання, написання віршів, створення предметів, які подобаються іншим аналізують у контексті перших форм самореалізації людини віку пізньої дорослості. У контексті других – приниження інших, завдання їм шкоди, пошкодження предметів спільного користування, їхнє розмальовування без погодження. У контексті не досить схвалюваних суспільством форм самореалізації людини віку пізньої дорослості можна розглядати, зокрема, нанесення малюнків на своє тіло, яскраве оформлення своєї зовнішності, досить активна професійна, громадська діяльність тощо. Такі форми активності вважаються прийнятними для молодших осіб, проте недовгим доречними для старіючих осіб.

Успішність самореалізації людини віку пізньої дорослості визначається низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників [6]. Серед перших – соціальне і матеріальне становище, сфера діяльності, приналежність до тієї чи іншої групи, місце проживання, а також життєва ситуація старіючої людини. До об'єктивних чинників відносять і неординарні ситуації, що дезорганізують звичайний життєвий уклад людини цього віку: техногенні та природні катастрофи, соціальні реформи і політичні ката-

клізми. Суб'єктивні чинники самореалізації людини віку пізньої дорослості можна умовно поділити на біологічні (вік, стать, стан здоров'я, властивості нервової системи), соціальні (соціальний статус) і психологічні (самооцінка, характер, здібності, вольові якості, наявність смислу життя і цілі в житті, внутрішня свобода тощо). Остання є рушійною силою активності особистості, проявляється в усвідомленій діяльності, що передбачає прийняття особистістю рішення подолання перешкод для гармонійного розкриття потенційних можливостей спираючись на позитивні ціннісні орієнтації та враховуючи межі своєї активності і має суттєве значення у самореалізації літніх педагогічних працівників [7].

Важливими показниками самореалізації є відповідність реального статусу старіючої людини її ідеальному статусу (К.І. Брагіна [8]), а також психологічне благополуччя людини, задоволеність життям. Психологічне благополуччя людини віку пізньої дорослості є інтегративним особистісним утворенням, що формується у процесі активності особистості та в системі реальних взаємин з об'єктами оточуючої дійсності і характеризується відчуттям задоволеності життям, усвідомленням реалізації власного потенціалу, створенням об'єктивних і суб'єктивних цінностей. Таке благополуччя може бути охарактеризовано через почуття задоволеності життям і якості життя, воно пов'язане з емоційною оцінкою людиною себе й власного життя, а також з явищами самореалізації, самоактуалізації й особистісного зростання. На останньому наголошують представники евдемоністичного підходу в розумінні психологічного благополуччя [9]. Проведені нами раніше дослідження підтвердили, що літні люди мають низький рівень психологічного благополуччя. Воно безпосередньо не пов'язане зі статтю літньої людини та з особливостями її повсякденної діяльності: не важливо, чи літні люди проводять час протягом дня у спілкуванні й стосунках чи ні. Але стосунки дають людям цього віку можливість мати мету в житті. Літні люди, які не почувають себе самотніми і проживають з родиною, які мають достатньо можливостей спілкуватися з іншими людьми і які включені в соціальне життя, почуваються психологічно благополучнішими [10].

Виклад основного матеріалу. Самореалізація людини віку пізньої дорослості може здійснюватися різноманітними способами (відбуватися у різних сферах). Професійна діяльність є однією з головних форм активності суб'єкта, якій присвячена значна частина життя особистості. Самореалізація у такій діяльності пов'язана із реалізацією потреби людини в самоповазі, прийнятті і приналежності до певної соціальної групи. Вік пізньої дорослості пов'язаний із припиненням професійної діяльності і, відповідно, ускладненою професійною самореалізацією. Продовження ж професійної діяльності в цьому віці може бути зумовлене низкою чинників,

зокрема соціально-демографічними, характером, змістом і умовами праці, матеріальним чинником [11]. І.М. Ушакова серед таких чинників відзначає п'ять мотивів навчання літніх людей: можливість освоїти нову діяльність, післяпрофесійна діяльність як знаходження нового життєвого сенсу, здійснення юнацької мрії, можливість створення нових контактів, самотерапія [12].

Втрату роботи багато осіб розглядають як особисту поразку, наслідок власної професійної некомпетентності, при цьому ігнорують або недооцінюють обставини які не залежать від волі людини. Інша частина осіб, навпаки, причини свого безробіття вбачають у загальноекономічній ситуації, особливостях відносин у колективі, розглядають як спосіб життя, не приділяючи достатньо уваги власному контролю над ситуацією. Від такого обґрунтування причин залежить стиль цілеспрямованої поведінки у подоланні кризи на цьому етапі життя і, відповідно можливості самореалізації [13].

Навчаючись новому, прагнучі до пізнання, шукаючи нові види діяльності людина віку пізньої дорослості має можливі компенсувати втрати сил, здоров'я, статусу, підтримки, з якими пов'язаний цей вік. Така компенсація забезпечує гармонійний розвиток у старості і уможлиблює адекватну самореалізацію. Дослідження свідчать, що після виходу на пенсію частіше навчатися прагнуть люди з більш високим освітнім рівнем. У навчанні вони прагнуть краще зрозуміти природу старості щоб ефективніше впоратися з новими соціальними вимогами, залишитися працездатними після виходу на пенсію, щоб в цілому краще пристосуватися до статусу пенсіонера. Навчання, пізнавальна діяльність у пізньому віці позитивно впливає на інтелектуальну діяльність людини (вона тренує власні пізнавальні здібності, віддаляє час інтелектуального згасання) і стан її здоров'я [12]. Із психологічним благополуччя і самореалізацією у віці пізньої дорослості більше пов'язані неформальні типи навчання, натомість щодо зв'язку формального навчання і такого благополуччя А. Jenkins і Т. Mostafa підтверджені не виявлено [14]. Т. Zwick підтверджує більшу ефективність у старості неформального навчання і навчання, яке спирається на кристалізований інтелект людини [15].

Реалізувати себе людина віку пізньої дорослості може і у процесі передачі свого досвіду іншим поколінням, здійснюючи наставницьку діяльність. Із цією діяльністю В.Ф. Моргун пов'язує провідну діяльність цього віку, адже у ній реалізується провідна потреба старіючих людей – передати іншим накопичений досвід. У ній же реалізуються і інші потреби: потреба в колективі, у повазі, потреба самоствердження [16].

Творча діяльність, бажання реалізувати свої творчі можливості (потенції) є важливим чинником самореалізації особистості віку пізньої дорослості.

У цьому віці готовність до творчості є інтегративною якістю, що визначається рівнем спрямованості особистості на самостійне активне оперування знаннями, вміннями, навичками у творчій діяльності, репрезентованими її творчим досвідом, а також емоційно-вольовими зусиллями, спрямованими на досягнення конкретної мети [17]. Науковцями визначено зовнішні і внутрішні психологічні чинники розвитку творчої активності. Серед перших аналізують прийняття і безоціночність середовища, організація психолого-педагогічного середовища, атмосфера творчої безпеки. Серед других виділяють внутрішню потребу бути зайнятим; конструктивну психологічну установку та довіру до інших; адекватне сприйняття теперішнього; оптимальне ставлення до майбутнього; порівняно різноманітні інтереси, спрямовані на себе і на інших; позитивне вирішення задач пройдених етапів життя; життєвий досвід; мудрість; психологічну незалежність; здатність і потребу до соціальних контактів [18].

Соціальна активність у віці пізньої дорослості є інтегрованою характеристикою цілеспрямованої діяльності людини, пов'язаною з перетворенням суспільного середовища й формуванням соціальних якостей особистості. Ця активність визначається, на думку К.В. Щаніної, соціально-економічним становищем осіб пізнього віку, їхнім станом здоров'я, соціальним середовищем, рівнем професіоналізму соціальних працівників, які надають різні послуги, настроєм людей тощо. Виявляти власну активність і, відповідно, реалізувати свої можливості старіючі особи можуть у різних сферах, зокрема в побуті, в хобі, у освіті, у діяльності – трудовій, сімейно-побутовій, суспільно-політичній, у волонтерському рухові. Вони позитивно ставляться до виконання різноманітних суспільних обов'язків, адже така робота має престижне значення, компенсуючи певним чином відсутність професійної діяльності. Соціальна активність осіб віку пізньої дорослості може виявлятися у волонтерській діяльності. Виявлено, що участь у такій діяльності забезпечує пенсіонерів можливість підтримувати свою самооцінку та почуття добробуту, одночасно розвиваючи «генеративність» у пізньому віці [19]. Ми встановили, що у цьому віці знижується соціальна активність, хоча її напрямки змінюються несуттєво: літні особи схильні до виконання суспільно-політичної, організаторської, просвітницької діяльності, до участі в художній самодіяльності [11].

У спілкуванні з людьми, які є поряд, зокрема з рідними, друзями, знайомими, особа віку пізньої дорослості може реалізувати свої потенції. Міжособистісне спілкування осіб цього віку розглядаємо як процес формування емоційних взаємин старіючої особистості з окремими суб'єктами, котрі її оточують, що передбачає емоційне ставлення один до одного, взаємне соціальне пізнання, певний спосіб поведінки одне з одним.

Одним із напрямів такого спілкування є родина як найближче оточення, що складається з осіб різного віку, в основі якого є шлюб або кровна спорідненість. Це соціокультурне середовище, котре може надати особі пізнього віку матеріальну допомогу й підтримку, гарантує її безпеку, доповнить її соціальні контакти, зробить активним спосіб життя. Але саме в сім'ях часто виникають проблеми, джерелом яких може бути егоїзм і соціокультурні характеристики як старих осіб, так і молодих членів сім'ї.

Спілкування людини віку пізньої дорослості в родині можна розглядати у контексті міжпоколіннього спілкування, яке, з одного боку, можна пов'язати із наставництвом, передачею досвіду молодшим поколінням у родині, а, з іншого, слід згадати про відмінність систем комунікації представників різних поколінь, що, у свою чергу, може призводити до непорозуміння у їхніх стосунках. Старше покоління спирається на авторитети в аргументації, виходять із чіткої особистої позиції; їхня комунікація має зовнішню мету, мовлення будується за правилами граматики. Комунікація молодшого покоління характеризується яскравим самовираженням, образністю, багатоканальністю, стислістю повідомлень, які мають різний візуальний і аудіальний супровід, вона не витримана в умовах чіткої граматики, не має відмінностей реального й нереального, опосередкована електронними системами [11].

Також спілкування людини цього віку може розгортатися з друзями та знайомими, – особами, які складають найближчу частину субкультури, до якої належить старіюча людина. Для неї більш важливими є саме такі соціальні контакти, з друзями чи сусідами, ніж контакти з дітьми або іншими родичами. Адже саме вони інколи частіше, ніж родина можуть зрозуміти літню особу й надати їй підтримку та допомогу, що зумовлене схожістю проблем, життєвого досвіду, стереотипів сприйняття. Проблема старіючих осіб полягає в тому, що поступово члени культурних груп їхньої приналежності йдуть із життя й ці втрати стають непоправними через звуження кола нових соціальних контактів. Тому необхідно створювати для осіб пізнього віку спеціальні умови, налагоджувати коло їхнього спілкування. Складність у вирішенні цієї проблеми поглиблюється тим, що багато осіб цього віку, по-перше, мають комунікативні труднощі, конфлікти у взаєминах (зокрема, і через певні особистісні характеристики), а по-друге, пристосувались до самотності, задовольняються поверховим спілкуванням.

Міжособистісні стосунки старіючих осіб можуть розгортатися і реалізовуватися у різноманітних спільнотах (групах за інтересами, товариствах, професійних об'єднаннях тощо). Це соціальні організації, у межах яких особи пізнього віку можуть реалізувати свій соціально корисний культурний потенціал і завдяки яким вони відчують власний зв'язок зі світом, із ширшим соціальним контекстом. Проблеми

осіб цього віку полягають у недостатній розвиненості таких спільнот, особливо в сільських умовах, і в недостатній кількості спеціалістів, які вміють організувати участь цієї категорії населення в суспільному житті.

Висновки. Отже, проблеми самореалізації людини, пов'язані з розкриттям своїх здібностей і можливостей в діяльності і стосунках, стають актуальними у віці пізньої дорослості, що зумовлено різноманітними змінами, які відбуваються в житті старіючої людини. Вона може відбуватися в зовнішній або внутрішній формах, схвалюватися соціумом або не схвалюватися ним. Її успішність визначається об'єктивними і суб'єктивними чинниками. Відчуття задоволеності життям, усвідомлення реалізації власного потенціалу, створення об'єктивних і суб'єктивних цінностей як характеристики психологічного благополуччя людини, є показниками її самореалізації. Сферами самореалізації старіючої людини можуть бути професійна діяльність, навчання і пізнання, наставництво, творча діяльність, соціальна активність, спілкування. Останнє, а саме – міжособистісне спілкування, пов'язане із формуванням емоційних взаємин, є досить важливою сферою самореалізації у віці пізньої дорослості, адже таке спілкування розглядають як провідну діяльність цього, зокрема, літнього віку.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо в емпіричному дослідженні особливостей самореалізації людини віку пізньої дорослості у різних сферах, встановленні особливостей самореалізації людей цього віку різних категорії (зокрема, літніх учителів) тощо.

Література:

1. Гупаловська В.А. Самореалізація особистості як наукова проблема. *Актуальні проблеми психології. Т. 1 : Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія*. Київ : Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2002. Ч. 7. С. 37–45.
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. 3-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 288 с.
3. Тищенко І.А. Психологічні аспекти самореалізації особистості у вітчизняній психології. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка*. Чернігів : ЧНПУ, 2014. Вип. № 121. Т. 2. Серія: Психологічні науки. С. 169–171.
4. Ермолаева М.В. Проблема социализации и развития личности в старости. *Современная социальная психология: теоретические подходы и прикладные исследования*. 2012. № 2(15). С. 96–110.
5. Кудинов С.И. Самореализация как системное психологическое образование. *Relga: Научно-культурологический журнал*. 2007. № 16 (161). URL: <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/>

- tgu-www.woa/wa/Main?textid=2092&level1=main &level2=articles.
6. Манойлова М.А. Возможности самореализации современной молодежи. *Вестник Псковского государственного университета. Серия : Психолого-педагогические науки*. 2015. № 1. С. 54–58.
  7. Московець Л.П. Свобода та відповідальність у процесі самореалізації педагогічних працівників. *Психологічний часопис*. 2019. № 12. Т. 5. С. 152–168.
  8. Брагіна К.І. Губристична мотивація у структурі мотиваційного профілю осіб літнього віку. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 5. Т. 2. С. 29–32. URL: http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/5_2019/part_2/8.pdf.
  9. Ryff C. Self-realisation and meaning making in the face of adversity: a eudaimonic approach to human resilience. *Journal of Psychology in Africa*. 2014. № 24(1). P. 1–12. DOI: 10.1080/14330237.2014.904098.
  10. Kovalenko O., Spivak L. Psychological Well-Being of Elderly People: The Social Factors. *Social Welfare: Interdisciplinary Approach*. 2018. № 8(1). P. 163–176. DOI: 10.21277/sw.v1i8.323.
  11. Коваленко О.Г. Міжособистісне спілкування осіб похилого віку : психологічні аспекти : монографія. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2015. 456 с.
  12. Ушакова І.М. Геронтопсихологія : підручник. Харків : НУЦЗУ, 2014. 236 с.
  13. Хакимова Н.Р. Психологические особенности профессионального самоопределения безработных женщин. *Сибирская психология сегодня* : сб. науч. тр. Кемерово : Кузбассвузиздат, 2002. URL: <http://hpsy.ru/public/x2490.htm>.
  14. Jenkins A., Mostafa T. The effects of learning on wellbeing for older adults in England. *Aging and Society*. 2015. № 35(10). P. 2053–2070. DOI: 10.1017/S0144686X14000762.
  15. Zwick T. Why Training Older Employees is Less Effective. *ZEW – Centre for European Economic Research Discussion Paper*. 2011. № 11-046. 29 pp. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1886428>.
  16. Моргун В.Ф. Кризові та еволюційні періоди розвитку особистості від народження до смерті: психологія людської долі. *Єдність педагогіки і психології у цілісному навчально-виховному процесі* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Полтава, 4–5 квітня 1995 р. Полтава, 1995. С. 135–139.
  17. Міщиха Л.П. Творчий потенціал особистості у період пізньої дорослості : монографія. Івано-Франківськ : ПНУ, 2014. 400 с.
  18. Гончарова Л.А. Дослідження психологічних чинників творчої активності людей похилого віку. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. Серія : Психологічні науки. 2014. Вип. 2.13. С. 47–51.
  19. Narushima M. «Payback time»: Community volunteering among older adults as a transformative mechanism. *Ageing and Society*. 2005. № 25(4). P. 567–584. DOI: 10.1017/S0144686X05003661.

Kovalenko O. H. Ways of self-realization of a person in late adulthood

The article is devoted to the analysis of features of self-realization of a person at the age of late adulthood. Forms and factors of the self-realization were determined, its ways were substantiated. Self-realization of personality is characterized as a conscious and subjectively significant process of disclosing one's abilities and opportunities in activities and relationships. Awareness, satisfaction, purposefulness and activity are the components of self-realization of personality. The need for self-realization is actualized at the age of late adulthood, due to various changes that occur in the life of an aging person. Self-realization at this age can be in external (self-expression in different spheres of life) and internal (self-improvement) forms; in socially-approved (such as writing poems) and socially disapproved (such as damage to shared items) forms. The success of an old person's self-realization is determined by objective (in particular, financial status) and subjective (in particular, a person's self-esteem, his character) factors. Psychological well-being and sense of satisfaction with life are the indicators of self-realization of an old person. Fields (ways) of self-realization of an aging person can be a professional activity (a person satisfies the need for self-esteem, acceptance and belonging to a certain social group), education and cognition (this makes it possible to compensate for the loss of strength, health, status, support to which this age is associated), mentoring (through transfer his/her experience to other generations), creative activity (its development is determined by external and internal psychological factors), social activity (an integrated feature of purposeful human activity related to the transformation of the social environment and the formation of individual's social qualities), interpersonal communication (the process of forming emotional relationships of an aging person with the surrounding individuals, which implies emotional relationship to one another, mutual social cognition, a certain way of behaving with each other).

Key words: *personality of late adulthood, self-realization, psychological well-being, professional activity, training, creative activity, social activity, interpersonal communication.*